

TÜRK FİZİKÇİLERİNE, TAEK, TÜBİTAK, TÜBA, VE YÖK YETKİLİLERİNE AÇIK MEKTUP

"Türkiye'nin Avrupa Nükleer Araştırma Kurumu'na (CERN'e) aslî üye olması" meselesi 1961 yılındanberi 44 yıldır sürüncemede kalmış ve halledilememiş bir konudur. Bunun sebepleri: 1) konunun hükûmetler tarafından sâhiplenilmemesi, ve 2) konuyu sâhiplenen teknokratların da: ya A) resmî raporlarına i'tibâr edilmemesi, ya da 2) bunların bürokratik ömürlerinin çok kısa oluşudur.

Kurulduğunda 12, 1985 yılında 14 ve 2005 yılında da 20 aslî üyesi olan CERN'e aslî üye olmak Türkiye için hem ilmî ve hem de teknolojik bir zarûrettir. Bu zarûretin idrâki zinde tutulmalı ve yetkililer ile ilgililer tarafından mutlakâ bugünkü hükûmete takdîm ve izah edilmelidir.

Aşağıda Türkiye'nin 44 yıldır CERN mâcerâmızda aslî üyeliğinin gerçekleşebilmesi için atılmış olan en kapsamlı ve en ciddî adım ile bu konuda TAEK'in almış olduğu ama akâmete uğramış, uğratılmış olan kararları ve teşebbüsleri hakkında bilgiler bulacaksınız. **Bunların yorumunu fehâmet ve idrâklerinize bırakıyorum.**

Bu yoldaki müsbet adımlarınızın başına bundan öncekilerinkine benzer musîbetlerin gelmemesi temennisiyle bilgilerinizi saygılarımla ricâ eder, başarılar dilerim.

(3 Nisan 2005)

Prof.Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE
TAEK Eski Başkanı

* * *

I.

TÜRKİYE'NİN AVRUPA NÜKLEER ARAŞTIRMA KURUMU'NA (CERN'E) ASLÎ ÜYE OLABİLMESİNİ İNCELEMELİK ÜZERE TEŞKİL EDİLMİŞ OLAN HEYET'İN 27 Kasım 1985 TÂRİHLİ RAPORU

I. HEYETİN TEŞKİLİNDEN ÖNCEKİ DURUM

Avrupa Nükleer Araştırma Kurumu (ANAK = CERN) 1 Temmuz 1953'de 12 Avrupa ülkesinin imzaladığı bir konvansiyonla teşekkül etmiştir. Hâlen 14 ülke bu kurumun üyesi bulunmaktadır. Türkiye ile Polonya ve Yugoslavya ise hâlen gözlemci statüsüne sâhiptirler.

Yaklaşık 24 senedenberi Türkiye'nin gözlemci üye statüsünden aslî üye statüsüne geçmesi Türkiye'de üniversitelerimizde, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nda (TAEK'de) ve Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nda (TÜBİTAK'da) tartışılmalıdır. Bu konudaki yazışmalar ve şahıslardan alınmış olan raporlar [*yalnızca TAEK'de*] iki büyük klâsörü doldurmaktadır. Bu raporların ayrıntılı bir tetkikâta dayanmadığı, şahsî düşünce ve temâyülleri aksettiren ve teklif ettikleri sonuç bakımından birbirlerini nakzeden raporlar olduğu müşâhede edilmektedir.

Buna karşılık Türkiye'de, ANAK'ın öncelikli konuları olan Nükleer Fizik ve Yüksek Enerji Fiziği konularında, yavaş yavaş etkin bir insan potansiyeli oluşmuş ve bunların

takrîben % 60'ını teşkil eden 40 kişilik bölümüne TÜBİTAK tarafından "Yüksek Enerji Fiziği Desteklenen Ünitesi" ve daha sonra da "Temel Etkileşmeler Araştırma Ünitesi" adı altında bir statü kazandırılmıştır. Bu ünite mensupları son beş yılda 130 kadar orijinal çalışma yapmışlardır.

ANAK ile olan ilişkilerin târihî olarak Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nda yürütülegelmiş olduğunu tesbit ve müşâhede eden TAEK Başkanı ANAK'ın faaliyetlerini yürütüldüğü Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi (Centre Européen de Recherche Nucléaire = CERN) ile olması iktizâ eden ilişkilerimizin nasıl geliştirilebileceğini ve bu merkezin imkânlarından nasıl istifâde edilebileceğimizi araştırmağa başlamıştır. Bu meyânda Dışişleri Bakanlığı'mızdan TAEK'e yazılan gizli bir yazıda ANAK'a aslı ya da gözlemci üye olmamalarına rağmen Hindistan, Pâkistan ve Finlandiya'nın özellikle teknoloji transferi bakımından büyük faydalar sağladıklarının istihbâr edildiğine temâs edilerek TAEK'in CERN'den yararlanılmasını temin edecek imkânları araştırmak üzere ilmî bir heyet teşkil edilmesi ve bu heyetin CERN'e giderek yerinde incelemeler yapıp ilgililerle temâs etmesi tavsiye edilmiştir.

TAEK Başkanı'nın "Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Andlaşmasının Üçüncü Gözden Geçirme Konferansı"nda Türkiye'yi temsil eden heyet üyesi olarak Ağustos-Eylül 1985'de Cenevre'de bulunduğu sırada, Cenevre Birleşmiş Milletler nezdindeki Türk Delegasyonu Başkanı sayın Büyükelçi ERCÜMEND YAVUZALP'in takdîr ve emriyle CERN'in Genel Direktörü Prof.Dr. HERWİG SCHOPPER'den TAEK Başkanı için bir randevu alınmıştır.

TAEK Başkanı CERN Genel Direktörü ile bu görüşmesinde Türkiye'nin ANAK'daki gözlemci statüsünden aslı üyeliğe geçmesinin sağlayacağı faydaları yerinde tesbit maksadıyla 18-28 Kasım 1985 arasında bir Türk Heyeti'nin CERN'i ziyâret etmek istediğini bildirmiş ve Genel Direktör de böyle bir ziyâreti memnunlukla karşıladığını, söz konusu târihlerin ise uygun olduğunu ifâde etmiştir.

Genel Direktör, ayrıca, Türkiye'nin ANAK'a aslı üye olması hâlinde son olarak aslı üyeliğe kabûl edilmiş olan Portekiz'e uygulanmış olduğu gibi 10 senelik geçiş süresinin Türkiye'ye de tanınabileceğini; bu zaman zarfında Türkiye'nin aslı üyelik aidatını ilk yıl için sâdece % 10'unu; müteakip yıllarda ise her yıl bu aidatın % 10'unu ilâve etmek sûretiyle tedricen arttırarak ödemede bulunabileceğini, ve nihâyet 10. yıldan itibaren de her yıl tamamı ödemek durumunda olacağını; ancak her yıl, aslı üyelik aidatının tümü ile o yıl ödemiş olduğu meblâğ arasındaki farkın Nükleer Fizik ve Yüksek Enerji Fiziği konularında Türkiye'deki alt-yapıyı tahkîm etmeğe mâtuf yatırımlarda kullanılmasının ANAK Konseyi tarafından talep edilebileceğini ifâde etmiştir.

II. HEYETİN TEŞKİLİ

Bunun üzerine TAEK Başkanı, Dışişleri Bakanlığı'nın mezkûr gizli yazısındaki iş'ar doğrultusunda, kendi başkanlığında aşağıdaki zevâtan oluşan bir heyet teşkil etmiştir:

- Prof.Dr. ADNAN ŞAPLAKOĞLU (Deneysel Nükleer Fizik); Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Danışmanı,
- Prof.Dr. MUHARREM TİMUÇİN (Metalürji); Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektör Yardımcısı,
- Prof.Dr. DİNÇER ÜLKÜ (Katı Hâl ve Malzeme Fiziği); TÜBİTAK Temel Bilimler Araştırma Grubu Yürütme Komitesi Sekreteri,

- Prof.Dr. ALPAR SEVGEN (Teorik Nükleer Fizik); Boğaziçi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dekanı ve Fen-Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü Başkanı,
- Prof.Dr. SADRETTİN SİNMAN (Nükleer Elektronik, Plâzma ve Kontrollü Füzyon Fiziği); ODTÜ Mühendislik Fakültesi Elektrik ve Elektronik Mühendisliği Bölümü Elektronik Anabilim Dalı Başkanı,
- Doç.Dr. METİN ARIK (Teorik Yüksek Enerji Fiziği); Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü Genel Fizik Anabilim Dalı Başkanı.

Heyetin masrafları, TÜBİTAK'ca karşılanan Prof.Dr. Dinçer Ülkü'nünkiler hâriç, TAEK Başkanlığı'nca karşılanmış ve Heyet 17 Kasım 1985 günü Cenevre'ye gitmiştir.

III. HEYET'İN CENEVRE'DEKİ TAMASLARI

Heyet'imiz Cenevre'ye muvâsalatının ertesi günü Cenevre Birleşmiş Milletler Ofisi nezdindeki Türk Delegasyonu'nda sayın Büyükelçi Ercümen Yavuzalp ve yardımcılara ayrıntılı bir brifing verdi; temalarında tâkip edeceği stratejiyi arz etti ve bu hususta sayın Büyükelçi ve yardımcılarının iş'ar ve tavsiyelerini önemle kaydetti.

Ertesi gün CERN'e giden heyetimiz Genel Direktör'ün Özel Kalem Müdürü GUY HENTSCH tarafından karşılandı ve Genel Direktör tarafından kabûl edildi. Heyet Başkanı'nın heyet mensuplarını Genel Direktöre takdîminden sonra Genel Direktör CERN'in gâyesi ve projeleri hakkında heyetimize 1,5 saat süren bir brifing verdi. Brifingi Heyet Başkanı'nın ziyâretlerinin maksadını bir kere daha dile getiren konuşması tâkip etti ve biâhare Heyet'imiz, Genel Direktör tarafından şereflerine verilen ziyâfete dâvet edildi.

Yemeğe BM nezdindeki Türk Delegasyonundan iki yetkili ile tahkîm edilen Heyet'imiz ile CERN'den Genel Direktör ve Özel Kalem Müdürü'nden başka CERN'in Araştırma Direktörlerinden Prof.Dr. R.KLAPİSCH, CERN Teknik Direktörü Prof.Dr. G. BRİANTİ ve Muhasebe Müdürü M. LAŽANSKİ de katıldılar. Yemek samimî bir hava içinde cereyân etti; sonunda Genel Direktör'ün yaptığı nâzik konuşmaya verdiği cevapta Heyet Başkanı, Türkiye'nin ANAK ve dolayısıyla CERN ile olan ilişkilerini tahkîm edip genişletmeğe ve müsmir bir işbirliğini gerçekleştirmeğe azimli olduğunu vurguladı; Genel Direktörü yakın bir gelecekte Türkiye'de görmekten duyacağı memnûniyeti dile getirdi ve kendisine Türkiye'den bir hâtıra takdîm etti.

CERN'in defterinin imzâlanmasından sonra Heyet'imiz Guy Hentsch, R. Kla-pisch, M. Lažanski, Genel Direktör İdârî İşler Yardımcısı W.O. LOCK ve Hukûkî İşler Büro Şefi JEAN-MARİE DUFOUR ile birlikte yaklaşık 3 saat süren bir toplantı yaptı.

Bu toplantıda Jean-Marie Dufour gözlemci statüsünün CERN'in çalışmalarını yakından tâkip etmek ve yayımlanan dokümanlara sâhip olmaktan başka hiçbir maddî veyâ mânevî avantajı olmadığını; hattâ bu statünün 1.7.1953 târîhli Paris Konvansiyonu'nda da, bu konvansiyonun bilâhare tâdil edilmiş hallerinde de zikredilmemiş; yalnızca ANAK Konseyi'nin iç tüzüğünde ifâdesini bulmuş olan siyâsî nitelikli bir statü olduğunu ifâde etti.

1968'de ANAK aslî üyeliğinden kendi isteğiyle çekilip 1983'de de gene teşkilâta aslî üye olan İspanya ve bu sene aslî üyeliğe müracaat edip kabûl edilen Portekiz'in durumları hakkında da geniş bilgi veren Jean-Marie Dufour bilâhare bu iki ülkenin aslî üyeliğe geçişleriyle ilgili müracaat ve karar evrâkının fotokopilerini Heyet Başkanı'na verdi.

Bu arada M. Lažanski'nin bürosu Heyet'in Devlet İstatistik Enstitüsü'nden temin etmiş olduğu 1983-1985 yıllarına ait gayri sâfi millî hâsıla (GSMH) rakkam-larına değil de OECD'nin 1981-1983 yıllarına ait neşrettiği GSMH rakkamlarına istinâden hesap etmiş oldukları ve Türkiye'nin ANAK'ın aslî üye olması hâlinde ANAK'ın bütçesinin kesri olarak ödemek zorunda olduğu meblâğın, 1986 için, ANAK'ın bütçesinin % 2,4 üne tekâbül eden 17 milyon FS¹ olacağını bildirdi. Bu, aynı yıl için Yunanistan, Portekiz, İspanya, Avusturya, Danimarka ve Nor-veçinkinden daha yüksek çıkınca gerek Heyet'imiz gerekse BM nezdindeki Türk Delegasyonu'ndan Heyet'imize refâkat etmiş olan yetkililer hayretlerini gizleyememişlerdir.

CERN yetkilileri bu meblâğı tıpkı, Portekiz'in aslî üyeliğinde olduğu gibi, 10 yıl içinde tedricî olarak erişebilmek müsaadesinin ANAK Konseyi'nden istihsâl edilebileceğini; ancak bir de ayrıca giriş aidatı adı altında bir meblâğ ödenmesi gerekeceğini; bunun da belirli bir sürede yıllık taksitlerle ödenmesinin mümkün olduğunu; Portekiz misâlinde bu meblâğın 6 yılda ödeneceğini ve yıllık aidatın cem'an 1,28 misli olduğunu ifâde ettiler. Bununla beraber ANAK Konseyi ile siyâsî kanaldan yapılacak temaslarda pazarlık kapısının dâima açık olduğunu da söylediler.

Müzâkerelerin bu safhasında CERN yetkililerinin pazarlık marjını geniş tutabilmek için işi bililtizam yokuşa sürmekte olduğu husûsunda Heyet'imizde bir kanaat tessüs etti. Genel Direktör Özel Kalem Müdürü Guy Hentsch'in, ziyâfette, Heyet'imizden Doç.Dr. Metin Arık'a Türkiye'nin ANAK'a aslî üyelik için resmen baş vurması hâlinde politik bâzı zorlukların çıkabileceğini imâ etmiş olması bu husustaki kanaatimizi pekiştiren bir işâret oldu. Bir devletin ANAK'a aslî üyeliği ANAK Konseyi'nin gizli oyu ve oybirliği ile mümkün olabildiğinden, Heyet'imiz, Guy Hentsch'in imâ ettiği zorluğu, ANAK'a aslî üye olan Yunanistan'ın oylamada olumsuz oy kullanmakla çıkabilecek zorluk olarak algıladı.

Ancak müteâkip günlerde CERN yetkilileriyle olan görüşmelerimiz Genel Direktör ile takımı arasında bâzı görüş farklılıklarının mevcûd olduğunu ve bâzı konularda bu takımın Genel Direktör'den daha tutucu düşündüğünü ortaya koydu. Bu, sırası geldiğinde, aşağıda zikredilecektir.

Müzâkerelerin bu safhasında CERN yetkilileri CERN ile işbirliğinin daha ziyâde tecrübî fizikçiler düzeyinde etkili olabileceğine, Türkiye'nin yüksek enerji fiziğinde yetişmiş 50-60 etkin teorik fizikçisinin bulunmasının muhtemel ve mutasavver işbirliğinin verimli olmasında yetmeyeceğini dile getirdiler. Bu meyânda Prof. Klapisch 1986'daki Yaz Okulu'na Türkiye'den iki kişiyi kabûl edebileceklerini; bu jestin CERN'in de Türkiye ile işbirliğine ne kadar istekli olduğuna bir delil olarak kabul edilmesini beyân etti.

Toplantıda muhtelif zevât Türkiye'nin kısa zamanda tecrübî fizikçi yetiştirmeğe önem vermesi gerektiğini, CERN ile müsmir bir işbirliğinin ancak bu yönde bir potansiyel birikimi ve Türkiye'de bu konuda bir altyapı teessüs etmesinden sonra mümkün ve etkin olabileceğini; bu zamana kadar ise her değerli ve CERN'deki fizik projelerine katkısı bulunabilecek Türk fizikçisine kapının açık olacağı ve çeşitli destek ve burslar sağlanabileceğini ifâde ettiler.

Müzâkerelerin bu safhasında toplantıya katılan CERN Genel Direktörü kısa bir bilgi aldıktan sonra Heyet'imiz mensuplarına CERN'in kuruluşunun 25. yıldönümü dolayısıyla

---

¹ FS: İsviçre frankı.

çıkarılmış olan hâtıra albümünden birer adet ve Heyet Başkanı'na da CERN'in hâtıra madalyasını takdîm etti.

Türkiye'nin ANAK'a aslî üye olması hâlinde yıllık aidâtının CERN'in yıllık bütçesinin % 2,4 gibi yüksek bir oran olması gerektiğine şaşığı ifade eden Genel Direktör, ANAK Konseyi'nin özellikle Finlandiya'nın dürtüsü altında bir ara "refik üyelik" (associate membership) statüsü ihdâsını düşünmüş olduğunu; bu gerçekleşirse Türkiye'nin bir ara çözüm olarak bu tarz üyelik için resmî müracaatını yap-masının daha gerçekçi olacağını ifade etti.

Toplantının hitâmında CERN Muhasebe Müdürü Lažanski Heyet Başkanı'na Türkiye'nin yıllık aidat payı olan % 2,4 oranının siyâsî yoldan çok daha aşağıya çekilebileceğini hafiyen ifade etti.

IV. HEYET'İN CERN'DEKİ İNCELEMELERİ

Bu müzâkereleri tâkip eden sabah Heyet'imize, önce, CERN'de BBC tarafından hazırlanmış olan ve W ve Z bozonlarının keşfini konu alan uzunca bir film gösterildi.

Bilâhare bir mihmandarın refâkatiyle, önce:

- 1) SPS (Super Proton Senkrotron)'un kontrol odası,
- 2) SPS'nin deney alanı,
- 3) SPS'nin UA1 diye isimlendirilen ve hüzmelerin çarpıştırıldığı yeraltı deney odası ziyâret ve tetkik edildi, bilgi alındı.

Öğle yemeği Guy Hentsch ve, UA1'i ziyâretimizde Heyet'imizle çok ilgilenen, Federal Almanya Aachen Üniversitesi IIIA Fizik Enstitüsü'nden Prof.Dr. KARSTEN EG-GERT ile birlikte yendi.

Bu yemekte, Guy Hentsch'in çok daha samimî ve ilgili davrandığı müşahede edildi. Prof.Dr. Karsten Eggert'in ise Heyet'imizden Prof.Dr. Adnan Şaplakoğlu ile yapmış olduğu uzun hasbîhâl esnâsında Türkiye'nin CERN'deki projelerden en az birine katkısı bulunması gerektiğini; bunun için de bu konuda tecrübî fizikçi yetiştirmenin şart olduğunu ifade ile, kendisinin hem CERN'in ve hem de AACHEN Üniversitesi'nin adam yetiştirme imkânlarından yararlanmamız için elinden geleni yapacağını vaad etmiş olduğu öğrenildi.

Yemekten sonra:

- 4) Büyük Elektron-Pozitron Çarpıştırıcısı'nın (LEP: Large Electron-Positron [Collider]) az kayıplı radyofrekans kovukları,
- 5) LEP'in 27 km uzunluğundaki miknatis bileşenlerinin kalitelerinin test edildiği metroloji holü,
- 6) LEP'in enerji pikini arttırmak üzere tasarlanan niyobyum kaplı üstün-ilet-ken radyofrekans kovuklarının prototiplerinin gerçekleştirilip test edildikleri lâboratuvar.
- 7) LEP'in miknatislarının içine yerleştirilecek olan vakumlu sistemin bileşenlerinin test edildiği metroloji hangarı, ve
- 8) LEP'de gerçekleştirilecek 4 deneyden birinde kullanılacak olan ALEPH isimli devâsâ detektörün tasarımı olduğu hangar ziyâret ve tetkik edildi, bilgi alındı.

Ertesi günü ise:

- 9) Alçak enerjili antiproton halkası (LEAR),
- 10) LEAR'deki deneyler,
- 11) CERN'in ana kompüter merkezi ve diğer 15 merkez ile komünikasyonları,
- 12) Kompüter yardımıyla tasarım (CAD: Computer Aided Design) bürosu,
- 13) LEP tüneline yerleştirilecek olan tek raylı iletişim ve taşıma araçlarının prototipleri,
- 14) ISOLDE isimli izotop ayırmaya mahsûs deney mahalleri gezildi, tetkik edildi, bilgi alındı.

O günkü öğle yemeğinin sonuna doğru CERN Genel Direktörü Prof.Dr. Herwig Schopper yanında Fransa Atom Enerjisi Komisaryası Yüksek Komiseri Prof.Dr. JEAN TEILLAC olduğu hâlde Heyet'imizin bulunduğu masaya geldi ve önce Prof. Teillac'ı Heyet Başkanı'na ve sonra Heyet Başkanı'nı Prof. Teillac'a takdîm etti. Ayakta cereyân eden bu tanıştırma faslından sonra Heyet Başkanı ile Fransa Atom Enerjisi Yüksek Komiseri arasında kısa fakat samimî bir muhâvere vuku buldu. Bu arada Fransa Atom Enerjisi Yüksek Komiseri Heyet Başkanı'nı ısrarla Fransa'ya dâvet etti. Heyet Başkanı ise ilk fırsatta bu dâvete icâbet edeceğini bildirdi.

Öğleden sonra CERN'in

- 15) Yüzey muamele atölyeleri,
- 16) Lâzer geliştirme lâboratuvarları,
- 17) SPS'nin soğutma sistemine aktarılan ısı enerjisinin yeniden değerlendirilmesine mâtuf düzen, ve
- 18) Plâzma merceği lâboratuvarı gezildi, tetkik edildi ve bilgi alındı.

Heyet'imiz ertesi günü, önceden kararlaştırılmış olduğu vechile, ziyâret intibalarını bildirmek ve arz-ı vedâ etmek üzere CERN Genel Direktörü Prof.Dr. Herwig Schopper'i makâmında ziyâret etti. Ziyârette BM nezdindeki Türk Delegasyonu'ndan ERTUĞRUL APAKAN ile Guy Hentsch de hazır bulundu.

Heyet Başkanı, Genel Direktör'e, CERN'i ziyâretleri ve yetkililerle görüşmelerinin Heyet'i pekçok konuda aydınlatmış olduğunu ve tesbitlerini objektif bir raporla Türkiye'deki yetkili makamlara intikâl ettireceklerini bildirerek Heyet'in, mazhar olduğu hüsnükabûlden ve CERN yetkililerinin müzâkereler esnâsında değindikleri bâzı konularda izhâr ettikleri zerâfet ve takt'dan mütehassis olduğunu beyân etti; Türkiye'nin ANAK ile sıkı ve müsmir bir işbirliği başlatmasının her iki tarafın da hayrına olacağı husûsundaki (bu ziyâretin sonucu olarak daha da tahkîm edilmiş olan) kanaatini bir kere daha dile getirdi; Heyet adına Genel Direktör'e teşekkürlerini ifâde ederek kendisini ve yakın mesai arkadaşlarını Türkiye'de görmekten duyacağı bahtiyarlığı tekrarladı.

CERN Genel Direktörü, Heyet Başkanı'nın Eylül 1985'de kendisini ziyâretinden çok kısa bir süre sonra böylesine mütehassis zevâtan terettüp eden geniş ve dirâyetli bir heyetle CERN'i ziyâret etmesinin kendisinde şaşkınlık ve hayranlık uyandırmış olduğunu; bunun, Türkiye'nin bu **konuya ilk defa ne kadar ciddi bir şekilde eğilmekte olduğunun** bir delili olarak kabûl ettiğini; Türkiye'nin karar verip de ANAK'a aslî üyelik için resmen müracaat etmesi hâlinde kendisinin ve bir gün evel kendisiyle bu konuyu konuşmuş olduğu Fransa'nın ANAK Konseyi'ndeki delegesi Atom Enerjisi Yüksek Komiseri Prof.Dr. Jean Teillac'ın da bu hususta hiçbir yardımı esirgemeyeceklerini ve Türkiye'nin aslî üyeliği için Konsey'in oybirliğinin sağlanacağını; fakat Türkiye'nin en

kısa zamanda ve behemehâl CERN'deki araştırma ve geliştirme programlarına katılıp entegre olacak tecrübî fizikçileri yetiştirmesinin elzem olduğunu; kendisinin bunu sağlamak için CERN'in imkânlarını kullanacağını; ama bunun da ötesinde, bir gün önce Heyet Başkanı ile tanıştırmış olduğu Fransa Atom Enerjisi Yüksek Komiseri'nin kendisi aracılığıyla Heyet Başkanı'na "*Türk fizikçilerinin, istendiğinde, Fransa Atom Enerjisi Komisarı-yası'nın araştırma merkezlerinde gerekli deneyimi kazanmaları için her türlü kolaylığı göstereceğine*" dair bir mesaj göndermiş olduğunu beyân etti ve yakın bir zamanda Türkiye'nin potansiyelini daha iyi değerlendirmek üzere Türkiye'yi ziyaret etmekten de bahtiyâr olacağını ifâde etti.

Genel Direktör Özel Kalem Müdürü Guy Hentsch'in ise, bilâhare, Heyet üyesi Prof.Dr. Adnan Şaplakoğlu'ya ziyâretin ilk günü Heyet'imizin CERN'i öylesine ziyaret etmek isteyen bir heyet gibi telâkki edilmiş olduğunu, ancak gerek müzâkereler esnâsında gerekse lâboratuvarların ziyâretinde Heyet'in ciddiyet, dirâyet, selâbet ve ilminin takdîr ve hayranlık uyandırmış olduğunu memnûniyetle ifâde etmiş olduğu öğrenildi.

V. HEYET'İN İNTİBALARI

- 1) Heyet'imiz CERN Genel Direktörü'nün tutumunu açık ve samimî bulmuştur.
- 2) Genel Direktörün ekibi başta işi biraz yokuşa sürer bir tavır takınmışsa da sonra olumlu davranmıştır.
- 3) Türkiye'nin ANAK'a aslî üye olması hâlinde siyâsî merciler devreye girince yıllık aidat oranı olarak ileri sürülen % 2,4 lük oran çok aşağılara çekilebilecek ve Türkiye'ye 10 senelik bir geçiş dönemi tanınabilecektir.
- 4) Aslî üyeliğimiz hâlinde ödediğimiz aidatın bir kısmının CERN'in ihâlelerini kazanmak sûretiyle Türkiye'ye etkin bir teknoloji transferi de mümkündür; zirâ CERN bu gibi ihâlelerde müteahhitlere teknoloji transferi husûsunda her türlü yardımı yapmaktadır.
- 5) Aslî üye olmasak bile CERN'den istifâde yolları vardır; bunlar ancak iyi bir tecrübî fizikçi kadrosu yetiştirmek sûretiyle fevkalâde verimli kılınabilir.
- 6) Heyet'imiz itibâr görmüş ve çok iyi bir intiba bırakmıştır.
- 7) CERN Direktörü'nün Fransa Atom Enerjisi Yüksek Komiseri'ni âşikâr bir şevk ve heyecan ile Heyet'in masasına kadar getirip Heyet Başkanı ile tanıştırması, Heyet Başkanı'nın bu zât tarafından Fransa'ya dâvet edilmesi ve bilâhare Yüksek Komiser'in CERN Genel Direktörü aracılığıyla Heyet'imize Türk tecrübî fizikçilerinin Fransa Atom Enerjisi Komisaryası'nın araştırma merkezlerinde yetiştirilmesinin mümkün olduğu mesajının iletilmesi ise Heyet'imiz tarafından fevkalâde câlib-i dikkat bulunmuştur.
- 8) Türk tecrübî fizikçilerinin yüksek enerji fiziği konusunda Aachen Üniversitesi'nin imkânlarından yararlanarak deneyim kazanabilmeleri de mümkün görünmektedir.

VI. HEYET'İN TEKLİFLERİ

- 1) **TÜRKİYE ANAK'A ASLÎ ÜYE OLMAYI HEDEF SEÇMELİDİR.**
- 2) **TÜRKİYE ANAK'A İYİ BİR YÜKSEK ENERJİ FİZİĞİ TECRÜBÎ FİZİK GRUBU YETİŞTİRDİKTEN SONRA ASLÎ ÜYE OLMALIDIR.**
- 3) **BÖYLE BİR TECRÜBÎ FİZİK GRUBU EN ÇOK ON YIL İÇİNDE TEŞKİL EDİLMELİDİR. BU GRUBUN YETİŞTİRİLMESİ İÇİN TAEK, TÜBİTAK, YÖK VE DPT MÜŞTEREK VE POZİTİF BİR GAYRET SARFETMELİ;**

GELİŞME İMKÂNI BULAMAMIŞ OLAN TECRÜBÎ FİZİKÇİLİĞİN ENDÜSTRİDEKİ VE BİLGİ TEKNOLOJİ TRANSFERİNDE-Kİ ÖNEMİ İDRÂK VE ŞUURLARA NAKŞEDİLMELİDİR.

- 4) CERN İLE İLİŞKİLER SIKI, SAMİMÎ VE ZİNDE TUTULMALIDIR. BU MEYÂNDAN ANAK'IN KONSEY TOPLANTILARINA, CENEVRE BM NEZDİNDEKİ DELEGASYONUMUZDAN BİR DİPLOMATIN DA REFÂKATIYLA BİR BİLİM ADAMIMIZ KATILMALI VE TÜRKİYE'NİN GÖZLEMCİ STATÜSÜNÜN SAĞLADIĞI İMKÂN SÂYESİNDE CERN'DE OLUP BİTENLERDEN TÜRK BİLİM ÂLEMİ HABERDAR EDİLMELİDİR.
- 5) TAEK, CERN'İN İHÂLELERİ HUSÛSUNDA TÜRK SANAYİCİLERİNİ VE MÜTEAHHİTLERİNİ AYDINLATMALI VE TEŞVİK ETMELİDİR.
- 6) HEYET'İMİZİN YAPTIĞI TEMASLAR SONUCU BİR KISIM TECRÜBÎ FİZİKÇİNİN CERN'DE, FRANSA'DA VE ALMANYA'DA YETİŞTİRİLMESİNE MÂTUF İMKÂNLAR TAEK, TÜBİTAK VE YÖK TARAFINDAN ÇOK İYİ DEĞERLENDİRİLMELİ; BENZER İMKÂNLAR BEHEMEHÂL İTALYA VE İNGİLTERE İÇİN DE ARAŞTIRILMALIDIR.
- 7) BU ARADA, ŞİMDİYE KADAR, ÇOK ZAYIF BİR ŞEKİLDE DE OLSA CERN İLE MÂNEVÎ BİR BAĞI OLUŞTURMUŞ OLAN TEORİK YÜKSEK ENERJİ VE NÜKLEER FİZİKÇİLERİNE GEREK TÜBİTAK GEREK TAEK VE GEREKSE YÖK TARAFINDAN DAHA GENİŞ ÇALIŞMA VE İNCELEME İMKÂN LARI SAĞLANMALIDIR.

İmza (Prof.Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE, TAEK ve Heyet Başkanı)

İmza (Prof.Dr. Adnan ŞAPLAKOĞLU, Üye)

İmza (Prof.Dr. Muharrem TİMUÇİN, Üye)

İmza (Prof.Dr. Dinçer ÜLKÜ, Üye)

İmza (Prof.Dr. Alpar SEVGİN, Üye)

İmza (Prof.Dr. Sadrettin SİNMAN, Üye)

İmza (Doç.Dr. Metin ARIK, Üye)

II.

BU RAPORUN YANSIMALARI NELER OLDU?

1. "Türkiye'nin Avrupa Nükleer Araştırma Kurumu'na Aslı Üye Olabilmesini İncelemek Üzere Teşkil Edilmiş Olan Heyet'in 27 Kasım 1985 Tarihli Raporu" TAEK Başkanlığı tarafından: 1) Başbakan'a, 2) Dışişleri Bakanlığı'na, 3) TÜBİTAK'dan sorumlu Devlet Bakanı Mustafa Tınaz Titiz'e, 4) TÜBİTAK Başkanlığı'na, 5) YÖK Başkanlığı'na ve 6) fizikçileri o zamana kadar şu ya da bu şekilde CERN ile ilgi kurmuş, geçici süre buradan burs almış ve CERN'de çalışmış olan üniversitelerin Rektör'lerine takdim edildi.

2. TAEK Başkanı tarafından TÜBİTAK'dan sorumlu Devlet Bakanı Mustafa Tınaz Titiz'e 1986 yılında ANAK Konseyi'ne katılması telkin edildi. Bakan bu teklifi uygun

buldu ve TAEK Başkanı ile birlikte CERN'i ziyâret etti; Konsey toplantısına katıldı ve gerek CERN yetkilileri gerekse Konsey üyeleri tarafından büyük itibâra mazhar oldu. CERN'e aslî üye olmanın ülkeye sağlayacağı **ilmî, teknolojik ve ekonomik imkânları** yakından müşâhede edip idrâk edince Türkiye'nin CERN'e bir an önce aslî üye olması fikrini o da sâhiplendi.

3. TAEK Başkanı, CERN ziyâretinden yurda avdet edildiğinde, Heyet'in üyeleriyle de istişâre ederek Türkiye genelinde bir durum değerlendirmesi yaptı:

1) CERN'e aslî üye olarak girmemize ön hazırlık ve "iş başında eğitim" amacıyla, ve kezâ Heyet'in raporunun 3 numaralı teklifi doğrultusunda:

2) **Tâneçik hızlandırıcı teknolojisine de bir ilk adım olarak** bir "elektron-siklotron rezonanslı (ECR) **iyon kaynağı** + radyo frekanslı kuvadrupollü **tâneçik hızlandırıcısı**" tasarımının "yapılabilirlik etüdü"nün hazırlanması,

3) TAEK'in patronajı altında ve mâlî külfeti de yüklenilerek, bu projenin Türk fizikçileri tarafından gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı.

Ayrıca bu projenin "yapılabilirlik etüdü" **TAEK'in DPT 74 D 080 040 kod numaralı projesi** çerçevesinde Prof. Dr. Adnan ŞAPLAKOĞLU'nun koordinatörlüğünde Prof.Dr. Sadrettin SİNMAN, Prof.Dr. Muharrem TİMUÇİN ve Prof.Dr. Yalçın SANA-LAN'dan oluşan bir ilmî komisyona havâle edildi.

Bu komisyon raporunu 14 ay sonra **Mart 1987'de** TAEK Başkanlığı'na "**Akseleleratör Yapılabilirlik Etüdü**" başlıklı 202 sayfalık bir rapor hâlinde takdîm etti. Bu ayrıntılı rapor yalnızca bu projenin yapılabilirlik etüdünü kapsamıyor, aynı zamanda tâneçik hızlandırıcı teknolojisinin prensiplerine de bir ders kitabı mâhiyetinde mükemmel bir giriş teşkil ediyordu.

Rapor işe 4 doktoralı ve 6 masterli fizikçi ile 3 de teknisyenden oluşan 13 kişilik bir kadro ile başlanacağını ve **bu proje süresince yetiştirileceklerle de birlikte 25 doktoralı, 38 masterli fizikçi ve de 7 teknisyenden oluşan toplam 70 kişilik bir kadroyla 8 yılda bitirilebileceğini vurguluyordu.**

4. CERN'deki çalışmaların önemli bir bölümünün tâneçik detektörleri teknolojisine dayalı olduğunun müşâhedeyle, kendi potansiyelini de göz önünde tutan TAEK biri Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nde (ÇNAEM) diğeri ise Ankara Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nde (ANAEM) iki ayrı ekip kurarak bunların **detektörler teknolojisi** üzerinde uzmanlaşmasını plânladı. Bir yıl sonra ANAEM ekibinin geliştirmiş ve üretmiş olduğu **10 kadar α tâneçiği detektörü** Cezâyir Atom Enerjisi Komi-saryası'na satıldı. ÇNAEM ekibi ise çok çeşitli **taşınabilir detektörlerin** teknolojisine ve üretimine hâkim konuma geldi.

5. TAEK, gene bu bağlamda, araştırma ve uygulamalar yapmak ve iş başında kaliteli tecrübî fizikçi yetiştirmek için ODTÜ kampüsünde ODTÜ ile birlikte "*centre of excellence*" mâhiyetinde bir "**İleri Nükleer Teknoloji Araştırma Merkezi**" (İNTAM) kurmak kararı aldı. **Bu iş için ODTÜ Rektörü ve Devlet Plânlama Teşkilâtı (DPT) ile mutâbık kalındı.** ODTÜ Kampüsü'nde inşaatı yarım kalmış bir binâ TAEK tarafından 130.000.000,-TL ye ikmâl edilecek, TAEK ayrıca 280.000.000,-TL teçhizat yatırımı²

---

² Bu toplam 410.000.000,-TL lik ilk yatırım o günün râyicine göre (1 \$ = 570,-TL) 719.298,-\$ tutmaktaydı.

yapacak, Merkez'in bakım masraflarını ve bakım personelini ise ODTÜ Rektörlüğü karşılayacaktı. Merkez'de hem TAEK hem de ODTÜ'den elemanlar çalışacaklardı.

Fakat, ODTÜ Rektörü'nün bu projenin yürütülmesi için usûlen üniversite içinde kurduğu komisyon: "*TAEK bu parayı ODTÜ'ye versin! Merkezi biz kuralım; Merkez'de de bizim elemanlarımızdan başka eleman olmasın!*" diye diretince zamanın Rektörü bu irrasyonel karşı-teklifi reddetmek ve ODTÜ'ye bu Merkez'i kazandırmak husûsunda gerekli selâbet ve dirâyeti maalesef gösteremedi ve bu proje gerçekleşemedi.

6. Gene bu bağlamda TAEK: 1) CERN'e aslı üyelik hedefini gerçekleştirmek üzere, gerek kendi lâboratuvarlarında gerekse yurt dışında yetiştireceği tecrübî fizikçilere yardımcı olmak ve 2) Türkiye genelinde nükleer teknisyenlerin sayısını arttırmak için bir **TAEK Nükleer Teknisyen Okulu** açılmasını karara bağladı. Bu karar DPT'nin müzâhereti ile o zamanki Millî Eğitim Bakanı'mızın da anlayış ve desteğine mazhar oldu ve TAEK bu işi gerçekleştirmek üzere Nükleer Teknisyen Okulu'nun mevzuatını ve müfredâtını plânlamaya başladı.

Fakat tam bu sırada **TAEK'in personelinin çoğunun komünist olduğunu vehmeden ve bu personelin Kurum'dan atılmasını isteyen nüfûzlu bir Müsteşar**'ın dengeyi sağlamak bahânesiyle TAEK'e atom enerjisiyle yakından uzaktan ilgisi olmayan **200 sağcı militan** yerleştirmek isteyen talebine şiddetle ve cesâretle karşı koyduğum için, rahmetli Turgut Özal'ın kalp ameliyatı olmak üzere Amerika'da Houston'da bulunduğu sırada ve onun arkasından, "627 kişilik TAEK'de 400 komünisti koruyan **gizli bir komünist** olduğum" iftirâsıyla 6 Nisan 1987 günü, yalnızca 26,5 ay sürmüş olan, **TAEK Başkanlığı'ndan azl edildim**³. Müsteşarın, kendisi hakkında aynı kanaati beslediği ve kendisiyle işbirliği yapmamamı dolaylı olarak telkin ve taleb ettiği Mustafa Tınaz Titiz de 21.12. 1987'de TÜBİTAK'dan sorumlu Devlet Bakanlığı'ndan ayrıldıydı.

Azlıme sebep olan **Müsteşar**'ın yerime TAEK Başkanlığına vekil olarak tâyin ettirdiği zât ise, ilk icraatları meyânında:

- 1) **CERN dosyasını rafa kaldırdı,**
- 2) **Tânecik Hızlandırıcısı (Akseleratör) projesini iptâl etti,**
- 3) **TAEK Nükleer Teknisyen Okulu projesini yürütmedi, ve**
- 4) **ANAEM ve ÇNAEM'deki detektör geliştirme ekiplerini de artık desteklemedi.**

Bu zâttan sonraki TAEK Başkanları da Türkiye'nin CERN'e aslı üye olması için somut tek bir adım dahî atmadılar. Maalesef TÜBİTAK da Türkiye'nin CERN'e aslı üyeliği için bugüne kadar somut bir adım atabilmiş değildir.

Bütün bu olgular ülkede ilim ve teknolojinin ileri gitmesini engelleyen acı olaylardır. Tüm fizikçilerimizin ve yetkili kurumlarımızın ibretle izlemesi ve bunların benzerlerinin bir daha tekerrür etmemesi için nelerin yapılması husûsunda her ân zinde tutacakları kesin bir idrâk ve de eylem sâhibi olmalarını gerektiren olaylardır.

* * *

---

³ Bk. Ahmed Yüksel Özemre, *Çernobil Komplosu*, Bilge Yayınları, İstanbul 2004.